

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

Gyepesi Béla

Magasabb mércéhez

„A társadalom kulturális felemelkedése szorosan összefügg a munkásosztály műveltségi helyzetével: a munkásművelődés ügyét ezért alapvető fontosságúnak kell tekinteni. Elsősorban a nagyüzemekben, a szocialista brigádokban már kialakult, illetve alakuló, aktív művelődési igényekkel rendelkező közösségekre kell támaszkodni”. A Központi Bizottság közművelődés-politikai határozatának előbb idézett gondolata üzemünk (a nagybányai gépüzem) munkáskollektívájának politikai és kulturális életében is meghatározóan aktuális; sokféle tapasztalatot és tennivalót idéz fel — most is, amikor a munkásművelődés fejlesztésének programján dolgozunk, s nyilván később is, amikor a kidolgozott feladatok megvalósítását segítő „aprómunkán” lesz a sor.

Mostanában — nem méltatlanul — gyakran esik szó a szocialista brigádokról: munkaverseny, termelékenység, kommunista műszakok, üzemi demokrácia, munkásművelődés... Megannyi politikai, gazdasági feladat, amelyben ezek az új típusú munkáskollektívák felnőttek, megerősödtek, amelyek kiteljesítésében mindig számítani lehet rájuk. És éppen ez a sokféle feladat jut eszembe, amikor a mozgalom gondjairól, a brigádok tevékenységének egyoldalúságáról, kulturális vállalásaik formális voltáról olvasok, hallok. El kell gondolkoznunk a mozgalmat ért bírálatokon, hiszen ha sok igazság is van bennük, szocialista brigádjaink (melyeknek a hagyományos értelemben vett kulturális vállalási valóban nem látványosak), mégis döntő szerepet játszottak abban, hogy például üzemünk ötször is az „Élüzem” cím birtokosa lett. S akkor szereztük ezt a rangot, amikor jócskán voltak gondjaink: egyszerre kellett megküzdeni a termékszerkezet-váltás, a technológiafejlesztés, s munkáslétszám, a képzetlen munkások létszámának növekedéséből adódó gondokkal. Elsősorban a szocialista brigádok fegyelmezettsége, öntudatos munkája, szakképzés iránti érdeklődése, összefogása adott olyan politikai erőt és lendületet, amellyel ezeket az egyszerre jelentkező, külön-külön is nagy feladatokat meg tudtuk oldani.

Brigádjaink kulturális tevékenysége, mert erre ösztönöztek bennünket a közvetlen gazdasági feladatok, eddig elsősorban képzési jellegű volt. Az általános iskola befejezése, a szakma megszerzése, a képzettség megújítása, a második szakma megszerzése voltak a legjobbak (s egyre többek) igényeinek növekedését jelző állomások. S közben nemcsak gazdasági feladataikat oldották meg egyre eredményesebben, hanem környezetük igényeit, szokásait is fokozatosan átalakították. (Ezt jelzi többek között az újítási kedv növekedése, mennyiségi és műszaki-értékbeli gyarapodása is.)

A további munka bonyolultabb és sokrétűbb. Vannak olyanok, akiket szakközépiskola végzésére kell ösztönözni, s vannak, akiket az általános iskola befejezésében kell segíteni. Vannak brigádtagok, akik szakmai képzettségük fejlesztésével, mások az analfabéták „patronálásával” tehetnek üzemükért, kollektívájukért (a cigánydolgozók egy részénél még ilyen feladatokkal is számolni kell), másoktól a munkásakadémiák rendszeres látogatása várható el. Elképzeléseink, s feladataink lényege azonban az, hogy a jövőben a szocialista brigádotól nem csupán a gazdasági érdekeken alapuló szakmai művelődést, hanem a hagyományos kulturális érdeklődés emelkedését várjuk el. A helyi (Bányász) művelődési házban erre jó lehetőség is van, hiszen egymást követik a kiállítások, író-olvasó találkozók, vetélkedők, szakköri és klubrendezvények. S ha nem lenne az üzem vonzáskörzete olyan nagy (50 településből járnak hozzánk dolgozni), ezeknek a lehetőségeknek a kihasználása kézenfekvő len-

ne. Mostani elképzeléseink ezért többirányúak. Az üzemben akarjuk a kulturális rendezvények, művelődési alkalmak számát gyarapítani. A „kulturális import” elsősorban azoknak jelentene élményt, akik otthon egyáltalán nem, vagy csak ritkán jutnak el a művelődési otthonba. A gazdasági és politikai vezetés keresi a lakóhelyekkel is a kapcsolatot, hiszen a dolgozókért vállalt felelősségünk nem állhat meg az üzem kapuinál. Anyagi támogatás, szervezés, kezdeményezések révén a brigádok tagjaihoz otthon, falujukban is eljuthatunk.

Az üzem szocialista munkáskollektívái már régebben megtették az első lépéseket. Hogy az volt-e a nehezebb, vagy a most következő, a magasabb mércéhez igazodó munka — hamarosan elvállik. Haszna, értéke az üzem életében, a kollektívák munkájában, az egyes emberek sorsában jelentős lesz, biztosra vehetjük: a gazdasági, politikai, kulturális támogatással fejlődő szocialista brigádok hatása az üzemi élet legkülönbözőbb területein tapasztalható lesz — a munkahelyi légkörtől a termelésig, a politikai közélettől a legelemibb emberi kapcsolatokig.

Korill Ferenc

Döntés után — munka közben

Beszámoló a közművelődés fejlesztéséről szóló határozat végrehajtásáról és a további feladatokról — olvashattuk a nemrégiben lezajlott megyei közművelődési aktívaértekezletre szóló meghívón, s már ez is egyértelműen jelzi: a párt nem hagy lehetőséget arra, hogy a határozat teremtette kedvező légkörben merengve — csak ettől várva a megoldást — elfeledkezzünk a konkrét cselekvésről.

Miért döntő fontosságú ezt leszögeznünk?

1968-ban Eötvös József népoktatási törvénye és a népművelési egyesületek megalakításáról szóló rendelete a korszerű polgári művelődéspolitikai szinte valamennyi lehetőségét magában hordozta, s mégis olyan társadalmat örököltünk, amelynek megdöbbentően elmaradott műveltségi állapota olyan tehertételt jelentett, amit a mai napig sem sikerült teljesen leküzdeni. Ma, 1974-ben rendelkezünk egy olyan párthatározattal, amely magában hordozza a korszerű szocialista közművelődés-politika megvalósításának minden lehetőségét... Az összefüggés — a társadalmi viszonyokban rejlő döntő különbségek ellenére — világos: csak a határozaton vagyunk túl — ami önmagában nem oldja meg a feladatokat —, a munka nehezen még nem.

★

A közművelődés az egész társadalom figyelmének középpontjába került —, s most már a helyes elvek átültetése a mindennapi munkába, a megvalósítás van napirenden. A határozatból adódó első feladat minden közművelődési intézmény számára a „konkrét helyzet konkrét elemzése” — vagyis tevékenységének összehasonlítása a megfogalmazott követelményekkel. Szükségszerűen adódik ez abból, hogy a párt átfogó dokumentumai az ország, illetve a megye helyzetéből kiindulva és annak megváltoztatását célozva — egységében nézik a közművelődés ügyét, s intézményekre szabott szervezeti, módszertani, formai kérdésekkel — érthető okokból — nem foglalkoznak. A folyamatos munka érdekében az említett elemzést alapul véve ki kell emelni és további gyakorlattá tenni az eddigi tevékenység során már kialakult megfelelő módszereket és for-

mákat, s ami még fontosabb: a nem megfelelőket korszerűsíteni, illetve újabbakkal helyettesíteni. Ezt az egyébként állandó feladatot megkezdve pillanatok alatt nyilvánvalóvá vált, nem oldható meg a művelődési folyamatok vizsgálatán alapuló módszertani kultúra — a műveltség terjesztése és befogadása módszertanának — fejlesztése nélkül. Nem arról van szó, hogy például a művelődési otthonok tudományos kutatóközponttá válnak, de arról igenis szó van, hogy az intézmények nagy többségében léteznek művelődéssel foglalkozó közösségek — ez a művelődési folyamatok vizsgálatának egyik alapfeltétele —, amelyekben lehetséges lenne a művelődési folyamatok leírása, esettanulmányok készítése, a közösségeket irányítók tapasztalatainak elemzése stb. — s ez a munka jelenlegi gyakorlatunkban szinte teljesen hiányzik. Ennek következményeire neves szakemberek már figyelmeztettek, s most a reánk váró feladatok végrehajtása előtt nem árt felidézni véleményüket: „Teljes joggal hangoztatjuk a művelődés szervezetének racionalizálását, feltételeinek megjavítását, hatékonyságának és irányításának korszerűsítését. Am ha eközben nem tudunk támaszkodni a művelődési folyamatból származó tényanyagra, és magát a folyamatot nem fejlesztjük, akkor nem találunk megfelelő utat a személyiséghez, a művelődő emberhez.” (Dr. Karsai Károly: A művelődési folyamat kutatásának kérdései, különös tekintettel a fiatal szakemberek bevonásának lehetőségeire. Népművelési Értesítő 1972/2.) „Ha önművelésre képes embereket akarunk nevelni, megfelelő módszertani kultúrát, az önművelés kultúráját kell kialakítanunk. Míg a kultúra elsajátításának eszközrendszerét nem adjuk megfelelően kézbe, addig a kultúrát nem tudjuk igazán demokratizálni.” (Dr. Durkó Mátyás: Felszólalás-részlet a művelődésiotthon-vezetők III. országos konferenciáján. 1972. március 23—24—25.) S, hogy mindezek éppen legfontosabb feladatunk, a munkáművelődés fejlesztése szempontjából mit jelentenek, arra ezek után, úgy gondolom, nem szükséges külön kitérni, miként arra sem, hogy egész munkánk eredményessége döntően a módszerek milyenségétől függ.

Két tény is indokolja, hogy a művelődési otthonok feladatai között most a szórakozásról — szórakoztatásról is beszéljünk. Először, mert a közművelődés-politikai határozat végre a „helyére teszi” ezt a kérdést, az első pártdokumentum, amelyben a szórakozás nem pejoratív értelemben szerepel. Másodsor: a szabad idő növekedésével egyre inkább előtérbe kerül a művelődési otthonok szórakoztató, pihenési, ún. rekreációs szerepe.

Már a szabad időben és a szórakozásból is politikát csinálnak? — kérdezik sokan, s a válasz csak igen lehet. A művelődés és a szórakozás viszonyának tisztázása után — amire a határozat lehetőséget ad — ez nem is lehet vitás, hiszen e kettő egymással dialektikus kölcsönhatásban álló társadalmi jelenség. A kérdés az, hogy kit mi szórakoztat, s így természetesen ugyanaz a tevékenység lehet művelő és szórakoztató is. Találkozás egy művészeti alkotással, barkács-szakkörben való részvétel, öntevékeny művészeti csoportban szereplés — ezek mind szórakoztatnak, ugyanakkor segítik a személyiség kiteljesedését, művelődését is. Természetesen a tartalom függvénye annak, hogy ki mennyire van birtokában a művelődési lehetőségek, eszközök használata feltételeinek. (Lásd: az önművelés kultúrája!)

A mi gyakorlatunk számára most az a tény a legfontosabb, hogy a szórakozásnak, a szórakoztatva-művelő formáknak komoly nevelő, igényteremtő szerepük van. Azok az emberek, akik még nem rendelkeznek megfelelő készségekkel, igényekkel, a szórakoztatva-művelő formákon keresztül kapcsolódnak be a művelődés folyamatába, s így valósulhat meg fejlődésük, személyiségük, képességeik kibontakozása. Ezt kell figyelembe venni, amikor a szabad idő eltöltésének, a szórakoztatásnak lehetőségeit tervezzük. „Az evés közben jön meg az étvágy” igazsága itt is érvényesül, s a mi feladatunk, minél szélesebb, változatosabb „étlapot” adni. Nem kell félnünk a „rangtalanságtól”, mert nincsen szebb rang, mint magasabb igényeket teremteni, formálni.

Kovács Ferenc

Iskola — közművelődés

„A szocialista közművelődés egyik alapvető feladata az önművelés fontosságának felismertetése... hogy az emberek képesek legyenek önmaguk is választani a kulturális értékek között, dönteni arról, hogy a kultúrából a maguk számára mit, miért tartanak fontosnak.”

Ezeket a gondolatokat a KB 1974. márciusi határozata fogalmazta meg. A sorok egyértelműen tartalmazzák új műveltségeszményünket, s ennek megvalósítása érdekében végzendő feladataink természetesen nem szűkíthetők le a közművelődési intézmények tevékenységére: az önmagát permanensen művelő személyiséget kell eredményezni iskolai nevelésünknek is.

Napjaikban megváltozott az iskolával szembeni társadalmi igény. Úgyre világosabbá válik, miszerint teljesen illuzórikus az iskolától várni, hogy megadja mindazt az ismeretanyagot, amire később az életben szükségünk lesz; hogy életünket nem lehet két részre osztani: egy felkészülési és egy tevékenykedési szakaszra. A felkészülésnek együtt kell jelentkeznie az iskolában és az életben egyaránt. Az iskola eredményesebb munkát végez, ha étellel töltődik meg, ha tevékenykedtetve készíti fel az ifjú nemzedéket későbbi tényleges tevékenységükre. Nem elégedhetünk meg azzal, hogy tanulóink mechanikus befogadóként csupán tárgyai ismeretnyújtásunknak, hanem arra kell törekednünk, hogy maguk legyenek az ismeretszerzés tevékeny alanyai. Ehhez persze a zárkörű ismeretnyújtás helyett magát az ismeretszerzés módját és csatornáit kell megismertetni tanítványaikkal. Az iskola zártságát tehát éppen a nyitottsággal kell feloldanunk.

Tovább kell csökkentenünk a mindenki számára kötelezően elvégzendő anyagot. Oldanunk kell egy sor megkötöttségen. Nagyobb szabadságot kell biztosítanunk a tanárnak, hogy egy-egy osztály érdeklődésének megfelelően maga szelektáljon a tanítási anyagban. Nagyobb szabadságot kell biztosítanunk a tanulóknak, hogy az egyes tantárgyak között maga válasszon egyéni adottságainak megfelelően, hogy azokat a képességeit bontsa ki és fejlessze tovább, amelyek leginkább segítik önmaga megvalósításában, és éppen ezért a társadalomnak ezáltal válhat értékesebb előbbrevívójává.

Ezáltal feloldhatjuk a kényszerjellegét, mert mindannyiunk előtt világos, hogy az önkéntesen, belső motivációból vállalt munka többszörösen eredményesebb.

Módszereinkben is a kötetlenebb és az egyéni képességeknek megfelelő differenciálódás irányába kell haladnunk.

A merev tanár-diák viszonyt ideje már feladnunk, s helyébe az ember-ember, tehát az együttműködő partner kapcsolatot tenni.

És mindennek érdekében ténylegesen tevékenykednünk kell a demokratizmus kiszélesítése érdekében.

Az irányító apparátus az igazgatóknak, az igazgatók a tanároknak, s a tanárok a diákoknak próbáljanak nagyobb kezdeményezési teret biztosítani.

Fejldésünk jelenlegi stádiumában társadalmi érdek fűződik a demokratizmus kiszélesítéséhez. Hogy többek elmondják véleményüket, hogy a döntések magukénak érezzék, lássák, hogy őket is meghallgatták. Persze ez sem megy egyik napról a másikra. Sok még a régi beidegződés, idő kell, míg ezek gátlás alá kerülnek, éppen mert erősek gátlásaink!

Társadalmunk egészére vonatkozik, de az iskolában különösen jelentkezik, hogy a demokrácia lehetőségei jóval szélesebbek, mint amilyen mederben ténylegesen folyik gyakorlati megvalósítása.

Nem teremthetünk persze parttalan demokráciát, hisz' az maga lenne az anarchia, a kaosz. Iskolarendszerünknek vannak szervezeti keretei, ezek között kell dolgoznunk, de a demokratikus folyamatai szélesednek, a meder növekszik, s mi még mindig csak régi nyomvonalunkon hajózunk, s nem merünk az új vizekre kielezni.

Az iskolai demokrácia további szélesítése nélkül az önművelési igényt nem tudjuk realizálni. Pedig éppen itt találkozik legkifejezettebben közoktatásunk és közművelődésünk.

Művelődéspolitikánk egységes. Az önművelés szükségességének és nélkülözhetetlenségének felismertetése és lehetőségeinek bővítése tanuló diákjaink és dolgozó felnőttjeink körében egyaránt megvalósítandó.

Az iskolának tehát mégiscsak fel kell készítenie felnövekvő nemzedékünket a későbbi tevékeny életre — de nem a régi értelemben. Nem megadni mindazt ismeretanyagban, amire később szükségük lesz, hanem kifejleszteni mindazt a képességet, amelynek birtokában a csörtető életben zökkenők nélkül tudják a lépést tartani, zökkenők nélkül tudjanak újat tanulni, és nagyobb zökkenő nélkül még lépésváltásra is képesek legyenek. Hogy tanulóink, kikerülvén az életbe képesek legyenek az állandó önutólrásra, műveltségük folyamatos megújítására, kiegészítésére. Hogy már az iskolapadok között lássák, hogy az iskola végeztével csak a padok kerülnek ki életükből, a tanulás végigkíséri későbbi tevékeny munkájukat is.

Mennyiben tudja ma az iskola az önművelődési igényt megvalósítani?

A nevelőmunka egyik fő letéteményese maga a pedagógus. Hogy mi minden múlik a pedagógus személyiségén, az mindannyiunk előtt ismert.

A pedagógus mint példa önmagában is óriási nevelőerőt jelent. Nyilván a tudását állandóan gyarapító, az újat észrevevő, megtanuló és alkalmazó pedagógus, aki maga is „ég”, lánggra gyújtja tanítványait is.

Szerencsések azok a tanulók, akiknek sikerül ilyen tanárt kifogniuk. Sajnos, kicsi a szerencsés tanulók aránya, mert a pedagógusok többsége nem „ég”, hanem kiég mindennapi munkájában.

Közismert a pedagógusok anyagi helyzete. Alapjövendelmük alacsonyabb, mint más értelmiségi rétegeké. Többen viszont igénylik a magasabb jövedelmet. Túlórát, levelező tagozatot, esti iskolát, mindent elvállalnak, s a végén túlzott lekötöttségük folytán még arra sincs idejük, hogy az így rendelkezésükre jutó anyagi javakat fel tudják használni. Hol marad idejük önmaguk művelésére? Kénytelenek rutinból tanítani. Példájuk semmiképpen sem ébreszt önművelési igényt tanítványaikban, de rutinmunkájuk sem tudja ezt a célt szolgálni.

A pedagógusok másik csoportja csak a kötelezőt tanítja, alacsonyabb jövedelmük közérzetükben jut kifejeződésre, s csak egy részük képes ezen túltenni magát és minden energiával tanítványai kibontakozásának útját egyengetni.

A mostani kötelező óraszámcsökkentés némiképp enyhített a kérdésen, de nem oldott meg semmit. Egyrészt alig érezhető, másrészt új pedagógusaink csak a nyugdíjasokat pótolták.

És még nem is beszéltünk iskoláink elnöiesedéséről. Arról, hogy családvédelmünk és népesedéspolitikánk az egyre szaporodó szülési szabadságok és gyermekgondozási segélyek következtében a másik pedagógusnőt sújtja, mert a munkát valakinek el kell végeznie. De hogyan?

Szólhatnánk iskoláink tárgyi feltételeiről is. Hogy a szemléltető eszközöket, feladatlapokat tanáraink még sokszor kénytelenek manuális viszonyok között maguk készíteni. Közben az élet rohan, az iskola is változik, s a pedagógus megterhelése növekszik.

De nézzük meg magát az iskolát is, mennyiben alkalmas az önművelési igény realizálására?

Iskoláink jelenlegi szervezettségét Komensky alkalmazta először. Osztály, tanórarend, tanév nem volt előtte. Közben néhány évszázad eltelt, s a szervezettségi formák maradtak. Mondhatjuk azt is, hogy iskoláink belső szervezettsége kiállta az idők próbáját, s mindez Komensky zsenijét bizonyítja. Mindez kétségtelen, de az is látnunk kell, hogy újat akaró pedagógiai törekvéseink feszegetik a régi kereteket. Hogy hozzásegítsük tanulóinkat adottságaik realizálásához, képessé-

geik kibontakoztatásához, hogy felkeltsük bennük az önművelés igényét, differenciáltan kell velük foglalkoznunk. Az érdeklődésnek, képességeknek megfelelően differenciált foglalkozás a tanítási órába csak részben fér bele. Kiváló tanulóinkkal szakkörökben, egyetemi előkészítőknél, konzultációkon foglalkozunk. A kisebb létszám, a nagyobb érdeklődés, az önkéntes motiváció, a későbbi életpályára való tudatos készülés teszik ezeket a délutáni órákat eredményesebbé. De leggyöngébb tanulóinknak is korrepetálásokat szervezünk, és ott próbálunk mindent elkövetni, hogy ők is elérjék az elégséges szintet.

Tehát a tanórán kívüli iskolai foglalkozások kibővülésének vagyunk tanúi. S egy jól dolgozó iskola vezetői és tantestülete igyekszik is bővíteni ezeket a formákat. Ezeket a formákat önkéntesen vállalják gyermekeink, s iskoláinkban jelenleg ezek a formák képezik az önművelődés igazi műhelyeit.

Befejezésként a családi viszonyok különbözőségére érdemes figyelmünket ráirányítani. Hogy az egyes családok között milyen különbségek vannak a kultúra értékeinek értékelése és befogadásának szükségessége tekintetében — közismert. A család igen fontos nevelési tényező az önművelés kialakításában is. Nem mindegy, hogy a gyermek könyveket lát otthon, és apját, anyját, amint forgatja, használja is ezeket a könyveket, vagy csak azokat a könyveket találja meg, amelyeket már ő maga vásárolt zsebpénzéből (s ezért is azt a rosszaló megjegyzést kapja, hogy „fiacskám, jobban megmondolhatnád, mielőtt ilyen hiábavalóságokra szöröd ki pénzedet”).

A családi körülmények heterogenitása tehát nemcsak szociális tekintetben jelentkezik. Más-más az egyes családok műveltségre motíváló bázisa. A különbségek jelentkezik a tanulásban, a viselkedésben, az értékorientációban és a pályaválasztásban egyaránt.

Nem elég csak tudomásul venni ezeket a különbségeket. Az iskola nemes feladatot teljesít, amikor külön foglalkozik a fizikai dolgozók gyermekeivel, amikor hátrányos helyzetük megszüntetése érdekében megpróbálja pótolni azokat a hiányokat, amiket a család nem tud „behozni”. De közművelődésünknek is nemes feladata, amikor azon fáradozik, hogy e különbségek csökkenjenek.

Nyilván egyik napról a másikra nem érünk el látványos eredményeket. De nem szabad arra várnunk, hogy az életszínvonal emelkedése automatikusan kulturális emelkedettséget is eredményez.

Közoktatásunknak és közművelődésünknek közös feladata, hogy a műveltségi színvonalban és lehetőségekben jelentkező viszonylagos hátrányokat leküzdje és az önművelés igényét általánossá tegye.

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

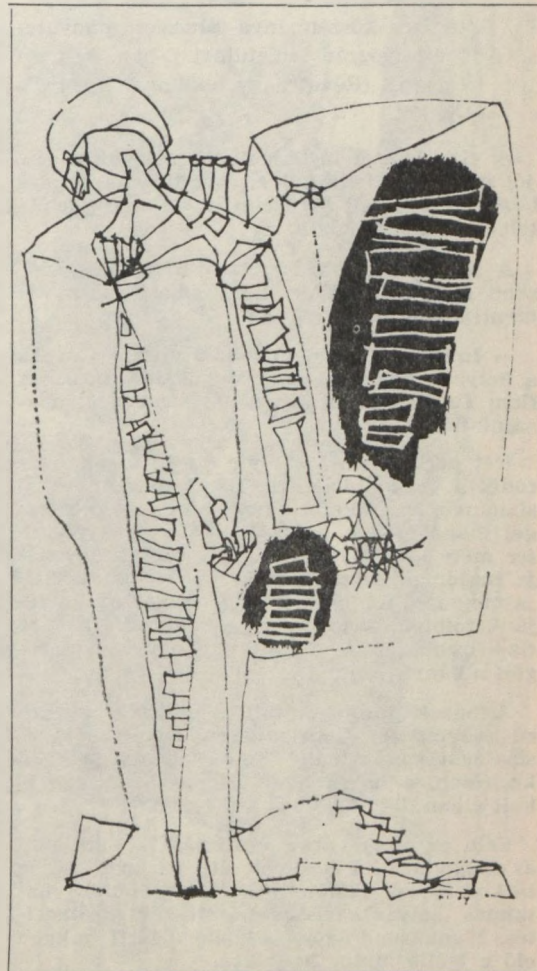
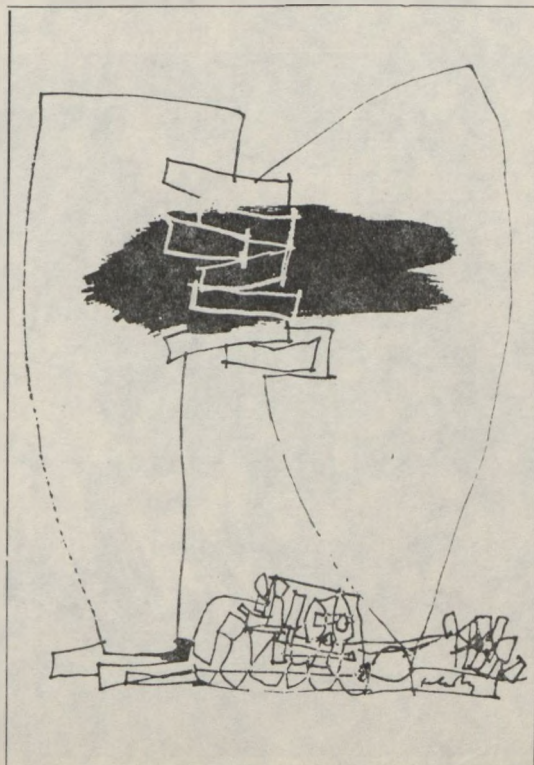
A díjakat a tanácsok megalakulásának 25. évfordulója alkalmából rendezett ünnepi tanácsülésen, 1975 augusztusában adják át.

A Nógrád megyei Tanács VB Művelődésügyi Osztálya a tanácsok megalakulásának 25. évfordulója tiszteletére művészeti pályázatokat hirdet a megyében élő alkotók részére.

A képzőművészeti (festmény, szobor, grafika), zenei (kórusmű), irodalmi (vers, novella, szociográfia) pályamunkák fejezzék ki, tükrözzék azt az áldozatos tevékenységet, melyet a tanácsok az elmúlt negyedszázad alatt a politikai élet, a gazdaság, a kultúra területén végeztek a megye lakossága érdekében.

A képzőművészeti pályázatok díjazására 30 000, a zenei, szépirodalmi pályázatok díjazására 15—15 000 forintot fordítunk. A pályázatok jelígesek: a pályázatok mellett zárt borítékban kell elhelyezni nevet, lakcímet.

A pályamunkákat 1975. június 1-ig lehet beküldeni a Nógrád megyei Tanács VB Művelődésügyi Osztályára.

Hann Ferenc

Egy település „lelép a térképről”

Nem egy ponton érintkezik Nógrád megye története a föld fekete kincsével: a szénnel. A szén emelt várost és falvakat a nógrádi hegyek között, s vonzott magához, éltetett vagy eresztett fogytával szélnek emberezeket. E most induló, három villanásnyi sorozatban ilyen „szénvezetősorsú” települések három típusával, az otlakók életének alakulásával ismerkedhet meg az olvasó.

„Inászbánya, Zagyvarónához tartozó telep Nógrád vm. füleki j.-ban, a salgótarjáni köszénbánya-társaság bányatelep Nógrád vm. füleki j.-ban, a salgótarján.” (Révai nagy lexikona, Bp. 1913. X. köt.)

A vízválasztói tó Salgótarján északi szélén, jól megközelíthető helyen nyúlik el a hegyek lábánál. A közeli ötvözetgyár kékes füstje rátelepszik a víztükörrre.

A fák között faházak, karesú mólók. Idősebb férfi bibelődik horgászbotjával az út menti kőkorlátnak dőlve.

— Inászó? Nem, nem tudom, merre van. Az a helyzet, hogy én nem vagyok idevalósi. A fiam Tarjánba nősült, így hát leruccanak hozzájuk néha.

Két percig sem tart, míg az autó rákanyarodik a szűk erdei útra. Barátom a volánnál slalomversenyzőket megszégyenítő ügyességgel manőverez a pocsolyák és a negyedméter mély keréknyomok között. A fák koronája majdnem összeér, csak egy helyen szakítja meg a zöld alagút folytonosságát egy, a fejünk fölött átívelő híd. Azt mondják, itt még tíz-tizenöt évvel ezelőtt naponta végigdöcögött a bányavasút.

A házak aprók. A falusi épületek egyszerű kedvességet és valamilyen homályos városiasságot sugároznak, Dunnák szellőznek a kerítésen. A hozzá nem értő módon összetakolt ólban disznó rőfög.

Falu ez, vagy város periferiája? — űllik fel az idegenben. A keskeny út parányi térbe torkollik. Túloldalán újra látszó épület, hatalmas „udvar”, frissen festett zöld drótkerítés. Munkásnadrágos, középkorú férfi bukkan elő a leálló motor hangjára.

A FÉRFI

„1435-ben Inászó város volt. 1478-ban Inászópta néven Zagyvaró várának tartozéka.” (Dornyai: Salgótarján és a Kancs-Medves vidék részletes kalauza, St., 1929.)

Ilát igen: bontanak. Vagy tíz család van még itt, de szeptember végéig ezeknek is el kell költözni. Igazi inászói bányász már alig lakik kint. Ahogy fogyott a szén, lassan bezúzórogtak Tarjánba, működő bányák környékére költöztek.

Itt olcsó a lakbér, néhány cigánycsalád költözött ide, no meg hát maradt néhány öreg, akik itt élték le az életüket. Ők már nem szívesen mozdulnak.

Ez a ház? Itt fácantelep lesz, vadgazdaság.

IMRE BÁCSI

„A legrégebb inászói bánya az Ó-Máriatáró volt, melyet... Moosbrugger Jeromos bányavállalkozó és Wéber Alajos bányamérnök nyitottak meg 1848-ban.” (Dzsida József: A Salgótarjáni Köszénbánya RT nógrádi szénbányászatainak története 1860—1943-ig, St., 1944.)

— Én kérem? Huszonhárom óta lakom itt. Nem vagyok született inászói. Héhalomban születtem. Tauja, hol van? Huszonkettőtől vagyok bányász. Vájár. Most taposom hetvennyolcadik évemet. Harmincöt esztendő dolgoztam a föld alatt, négy gyereket neveltünk fel az asszonnyal. Kettő lett belőlök bányász. A legidősebb fiam — aki Gyöngyösön lakik — főaknász volt, a másik meg — a tarján — vájár, mint az apja...

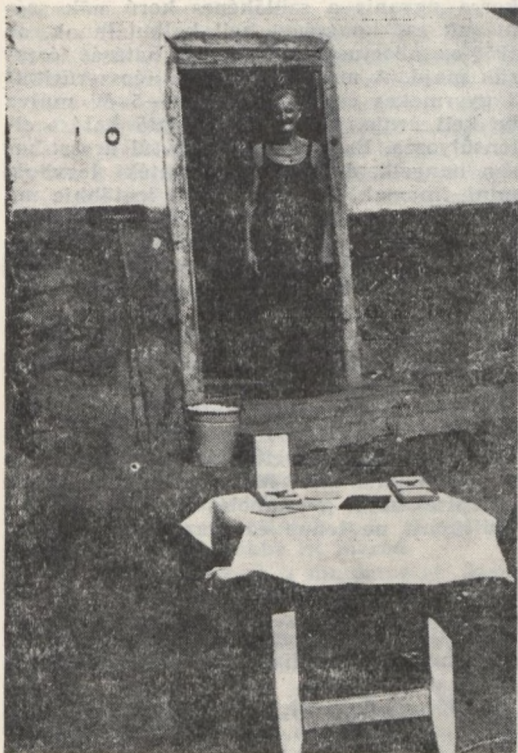
Van már vagy öt éve, hogy végképp megszűnt a bánya. Akkoriban talán ötven család lakott itt, de 1930. tájban tán még hetven is volt. Jó szemet hoztunk fel, barnaköszén. De aztán mindig kevesebb lett a szén, az emberek kezdtek elköltözni, bontották a házakat. Pedig kilencszázötvenben még kórház is épült, meg orvosi rendelő...

Az első háborúban megsebesültem. Nem is bántottak aztán katonáktól. Tizenkilencben mégis beálltam saját akaratomból a Vörös Hadseregbe. Lent az Alföldön harcoltunk, Békésaba környékén. Aztán meg a szakszervezetben dolgoztam. Voltam elnökhelyettes is, — várjon csak — harmincegyben vagy harminckettőben. A szakszervezettel kezdtem a mozgalmat, azzal is fogok meghalni. Ezt már nem adom fel. Nézze a kitüntetéseimet! Sokszor előveszem mostanában, és eszembe jutnak a régi idők. Még csendőri felügyelet alatt is voltam. A főszolgabíró — Dr. Török Zoltánnak hívták —, az elhelyezett csendőri felügyelet alá, mozgalmi múltam miatt...

A kis harang mellett volt egy sinderab is, azt verték a sikta végén. A harang inkább a halottaknak szólt. De ha baj volt odalenn, akkor azt is meghúzták. Utoljára a Vincze Józsefnét temették Inászón. Kórházban halt meg, úgy hozták haza, hetvennégy áprilisában. Öreg volt. Most már kötél sincs a harangon...

Bizony mi is költözünk. Pálfalvára, a régi kolóniára. Nem mondom, szép lakásunk lesz: szoba, konyha, spejz, és mi már csak ketten vagyunk, öregek. Két hónapja kezünkben van a lakáskulcs, de hát ötven évet húztunk le itt, nehéz megválni a teleptől.

A rádió? Telefunken. Az első forintért vettem. Nagyon jól működik.

A NÉNI

„Nézzetek az öregek arcába, de ne kérdezősködjétek!” (Alain Lemoine)

Apró termetű, hajlott hátú néni tesz-vesz a félig lebontott ház tenyérnyi kertjében. Egyetlen helyiség felett van már csak tető. A boltos hozzá adja be vasárnapra a láda sört, aki akar, tőle vásárolhat bolti áron. Elsárgult, régi fényképeket mutogat. Fotós barátom kezében kattog a gép.

— Milyen szép a néni — mondja. A néni természetesen nem érti. Mi szép lehet az öregségben? A számtalan barázdával átszelt arc felderül, amikor lányáról magyaráz: — Tanárnő Tarjában. Biztosan ismerik. Nézzék csak... itt... ő az, ezen a képen...

A NÉNI LÁNYA

„Tulajdonképpen a harmincas évek elején kezdődött meg Inászó-bányatelep visszafejlesztése.” (M. L. szóbeli közlése.)

— Mit is mondanak? Hat éves lehettem, amikor elkerültünk Inászóról. Csak gyermekkori emlékeim maradtak, azok meg... — hiszen tudja —, eléggé megbízhatatlanok.

Apám aknász volt. Kis gyerek voltam, amikor Rónabányára költöztünk. Emlékszem, hogy egy darabig kisvasúttal jártam a vízvázlatzói iskolába.

Anyám a nővérével élt, aztán, hogy magára maradt, két éve minden nyáron kiköltözik. Szébb ott ilyenkor, meg hát az emlékek... tudja, milyenek az öregek...

A TANÍTÓ

„Minden tanító kötelessége, hogy ismereteit átadja a néptömegeknek, hogy napról napra résztvegyen a közösség életében.” (M. L. Kalinin: A kommunista nevelésről, Bp. 1949. Szikra.)

— Nem vagyok őshonos nógrádi. A pápai tanítóképzőből kerültem Inászóra, az ötvenes évek derekán. Öt évig tanítottam itt. 1–4. összevont osztályokat. Eleinte kint laktam, ha be akartam jönni a városba, ott volt a bányavillamos, az bevitt a Zagyva-rakodóig.

Nem volt sok gyerek, általában húsz alatt volt a létszám (30–40 család lakott itt akkoriban.) Legtöbbjük elvégezte a nyolc általánost, de előfordult, hogy hatodikból, hetedikből felmentették a szülők a gyereket, és mentek a bányába csillésnek. Hadakozni kellett az értelmesebbjéért, hogy engedjék tanulni. Volt tanítványaim közül ma van pedagógus, irodai dolgozó, többségük becsületes munkásember...

Később építettek egy kultúrházat, ebben működött az iskola. A viszonylag nagy termet elválasztófallal bontották meg. A gyerekek rövid műsorokat tanultak be, az „előadáson” ott ült a telep apraja-nagyja. Hetente kétszer volt filmvetítés, szürevi mulatság is rendeztek minden évben. Az emberek megtalálták maguknak a szórakozást.

Fiatal voltam akkor, független. Minden kulturális munkát én végeztem. Beavattak a telep ügyeibe. Nem voltam párttag, de a pártgyűlésekre is meghívtak...

Az emberek? Kemény munkát végeztek, és az meglátszott rajtuk. Nem fogadták be könnyen az idegent, de ha megismerték és megszerették, a nagy család tagjának számított. Nemezszer kerülő úton kellett hazamennem, mert a kocma előtt nyolcan-tizen is belémkaroltak volna: „Jöjjön tanító úr, elmegy a sör habja!” Egyszóval familiáris légkörbe csöppentem.

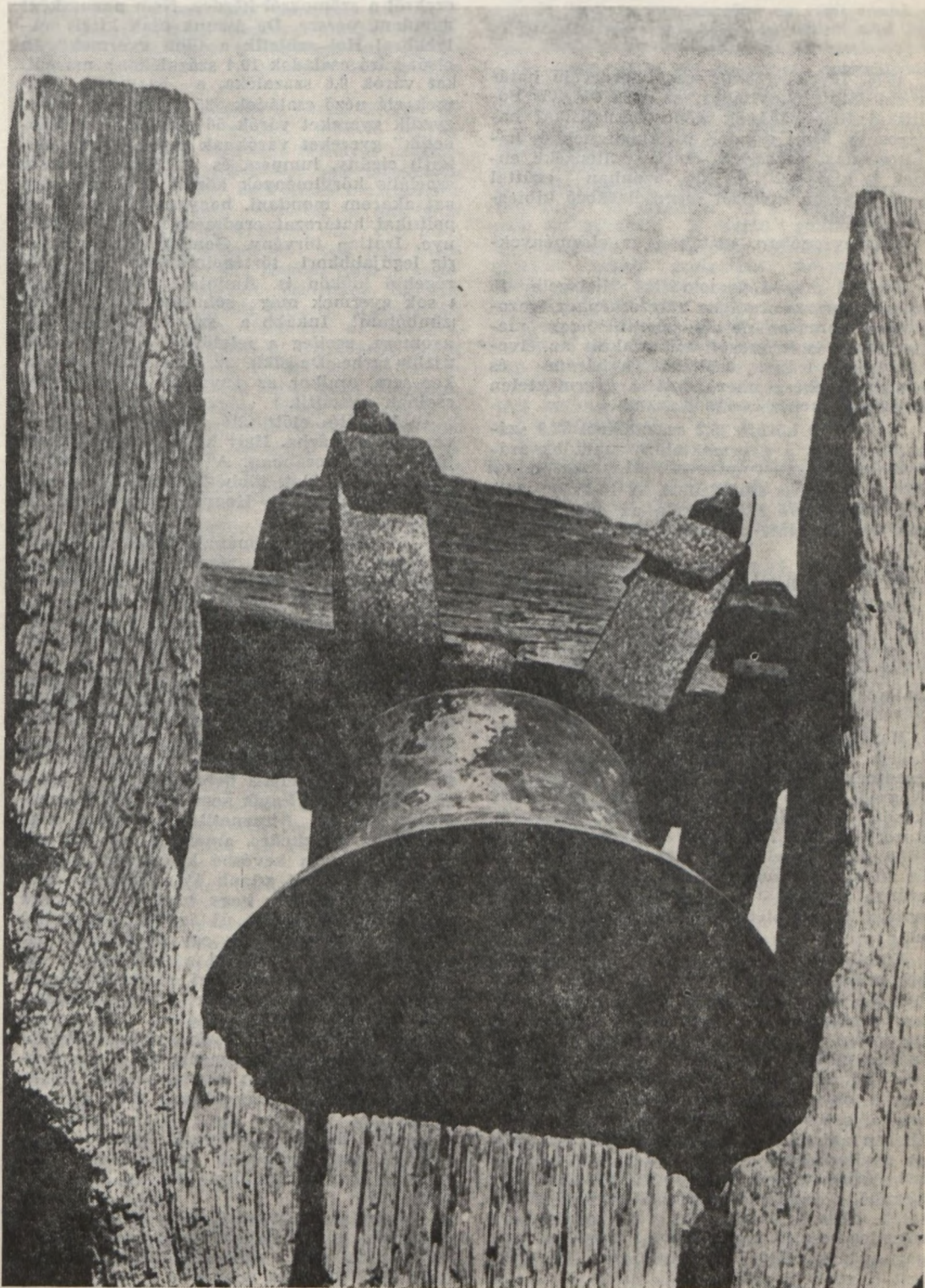
Máig is szívesen emlékszem vissza arra a fiatal bányászra, aki kereszteteket írt a fizetési lista alá, aztán egyszer eljött és megkért, tanítsam meg írni. Akkoriban persze szervezett felnőttoktatás még nem nagyon létezett...

Régen jártam Inászón. 1960-ban kerültem el onnan... de gyakran találkozom odavalósiakkal. Az egyik Pálfalván lakik, a másik Tarjában. Ahogy gyengült a bánya, egyre több telepivel találkoztam a tarjáni főtéren.

Azt hiszem, ez így is van rendjén. Változik a világ.

E sorok lejegyzőjét kevés személyes szál fűzi Inászó-bányatelephoz. Öt éve hallotta először a település nevét, azóta is csak elsárgult újságlapokon, levéltári dokumentumokban bukkant rá néha. Először látta a nagymúltú, de a század eleje óta egyre sorvadó helységet, amikor már serényen folytak a bontási munkálatok.

Olyan emberekkel beszélt, akiket évek vagy évtizedek kötöttek Inászóhoz, melynek nevét hamarosan csak egy vadgazdaság őrzi majd meg. Mégis úgy gondolja, Inászó egykori lakói jobb körülmények, jobb életfeltételek közé kerülve, városi emberré válva, minden nosztalgia nélkül emlékeznek majd életük egy hősi korszakára, mely elválaszthatatlan a térképről immár lekerült Inászó bányatelep nevétől.

Népesedéspolitika I.

A világ legszebb, lehangulatossabb, legkedvesebb városainak a sorába állítanám Krakkót. Az első nap első óráiban otthon érezheti itt magát az ember. Ismerősen köszönnek a terek, az utcák, s még szinte otthoni a levegő is, amit füdjébe szív.

Valami mégis furcsa volt ebben a városban. Elcsúsztatott érzés, valami hiányának az érzése zavarta az otthonlevés igazi biztonságát. Nem sokkal az elutazás előtt tudtam csak az úrt behelyettesíteni. Hiányoztak a krakkói utcákról a babakocsik, a várandós asszonyok, azaz alig-alig találkoztunk az itthon már oly természetes képpel.

Valóban oly természetes már a mi szemünknek ez a kép? S ily szorosan illeszkedik már a város látványához?

1.

1973. február 13-án nagy horderejű határozat látott napvilágot: az MSZMP KB Politikai Bizottságának népesedéspolitikai határozata. Mint minden intézkedésnek és határozatnak, szűkkörű, cinikus ellenzéke ennek is kialakult. Az idő azonban ezúttal sem a körön kívülről megnyilatkozó kibicéket igazolta.

Néhány szóban, számban az előzményekről.

Nógrád megye demográfiai helyzete fő vonásaiban az országos helyzetképhez igazodott. Summásan ez azt jelenti, hogy megyénkben is kedvezőfőnyű alakult az élveszületések aránya, csökkent a három- és többgyermekes, növekedett a gyermektelen és egygyermekes családok száma.

1949–1970 között 25,2 százalékról 32,9 százalékra nőtt a gyermektelen családok aránya, az egygyermekeseké 31,1 százalékról 36,7 százalékra emelkedett. A testvér nélkül felnövekvő gyermekek, az egykék száma ez idő alatt csaknem 8000-rel növekedett.

Eppen a legtermékenyebb szülőképes korban levő, 20–29 éves asszonyok esetében érzékelhető a legkedvezőtlenebb kép: 16 százalékuk gyermektelen, további 50 százalékuk csak egy gyermek nevelésére vállalkozik. Legplasztikusabban mutatja e tendenciát Salgótarján és Balassagyarmat, a megye két városa.

Hazánkban tízevenként tartanak népszámlálást. Az 1970-ben lezajlott számlálás egyik eredménye aggasztó: öregedik a népesség! Nógrád megye sem kivétel. Az 1960–1970 közötti évtizedben a gyermekek (0–14 év közötti) száma 7000 fővel csökkent, csaknem 8000 fővel emelkedett viszont a 60 évesek és annál idősebbek száma. Az öregkorúak aránya a produktív korban levőkhöz viszonyítva 16 százalékról 30 százalékra tolódott el.

Emelkedő tendenciát mutat a koraszülések száma. Míg a koraszülési arány 1950-ben 5,5 százalék volt, 1970-ben meghaladta a 12 százalékot is. Hogy miért baj ez, és mennyire súlyos még a gyermek az anyaméhön belüli megrövidült életet, az nem szorul különösebb magyarázatra. A fő vétkes a művi terhességmegszakítások gyakorisága, s összesenben is igen magas száma. Hiszen aki odaállt az abortusz bizottság elé, az gyakorlatilag csak igenlő választ kaphatott. Vajmi csekély eredményt hoztak a lebeszélő, szándékot eltéríteni igykvő kísérletek. Nem is csoda. Aki a fizikailag, erkölcsileg lesújtó procedurára rászánta magát, az már szilárd elhatározással kopogtatott a rendelő ajtaján.

2.

Megérett a helyzet az intézkedésre. S mivel az intézkedés nagyvonalúan mérte a jobbitó szándékot, s az ahhoz valókat is, nyilvánvaló volt, hogy az első eredmények sem vártak sokáig magukra. Legalábbis azok az első vonulatok, amely a vizsgálódó érzékelés által már kitapinthatóak.

3.

Az elmúlt év szeptemberében a megyében 1553 terhességvizitációt tartottak nyilván a védőnők. Az egy esztendővel későbbi összelejtén ez a szám már meghaladta a 2050-et is. Az emelkedés 32,38 százalékos! A 2056 gondozásba vett terhes közül 827 várja az első gyermekét, 967 a másodikikat, 165 a harmadikat, 50 a negyediket és 47 a „többedik” gyermekét.

— Ezeknek a statisztikáknak kihűlni sincs idejük, mindig kézben vannak — kommentál dr. Szabó Sándor területi szülészfőorvos. — Most mindenki a népesedésről beszél, ezekről a számokról kérdez. Nem panaszként mondom, persze. De ássunk csak kicsit mélyebbre! Hol születnek a több gyermek? Az elsőt váró családok 10,4 százaléka, a másodikikat várók 9,6 százaléka, a harmadik gyermekek elé néző családok 35 százaléka, a negyedik gyereket várók 56 százaléka, a „többedik” gyereket váróknak pedig 93 százaléka (!) cigány, lumpen, és kifejezetten rossz szociális körülmények között él. Nem, nem azt akarom mondani, hogy ez a népesedéspolitikai határozat eredménye, következménye. Iratlan törvény. Gondoljunk csak végig legújabbkori történelmünkön, de akár régebbi időkön is. Amióta világ a világ, sok gyermek még sohasem volt státuszimbólum! Inkább a szegénységben élők nyomora, esetleg a felelőtlen életet élők újabb terhe. De sík, az nem! Ma sem, akkor sem, amikor az anyagiak nem parancsolnak megálljt.

— A szülés előtt álló asszonyokat fel kell venni a kórházba. Hely kell, személyzet kell, több, mint korábban. A megyei kórház viszont kész épület, többé-kevésbé készre alakított osztályokkal. Hogyan igazodik az új helyzethez?

— A terhesek számának emelkedése születekben még csak részben realizálódott. Salgótarjánban például 41 százalékkal emelkedett a terhesek száma (érdekes megfigyelni, mennyire érzékenyen reagál a város minden újra!), a születek száma azonban még csak 20 százalékos emelkedést mutat. Nem mintha ez nem terhelne túl a szülészeti, hiszen azelőtt is tele voltunk! Eddig kétféle módon tudtunk helyet „csinálni”: korábban engedték haza a születesen már túlesett anyákat, illetve csökkentettük a veszélyeztetett terhesek szülés előtti befektetésének gyakoriságát, számát. Egyik sem jó dolog, és megoldást sem ad. Átmenetileg enyhíti a gondot az az intézkedés, amelyről már szó volt a kórházban; a kevésbé károsított osztályok kórtermeként adnak át szülészeti célra. Könnyen meglehet, hogy harc árán jutunk hozzá minden egyes új ágyhoz: ki mond le szívesen osztályának egy darabjáról? Itt azonban félre kell tenni a szubjektív tényezőket, a kiharosított mutatók döntőnek. Átmenetileg ez már lehet megoldás, nem kényszerülünk a jelenleg alkalmazott két „módszerhez”. A szülésszám további emelkedése esetén (márpedig ez nem véletlen eshetőség, hanem bizonyossággal bekövetkező) további megoldáson kell gondolkodnunk.

Jóslatra kérem a főorvost. Azzal a megkötéssel, hogy személyes megérzésének ad hangot, nem pedig jóslat, ezt az „előrejelzést” adja:

— Számításom szerint ez az igen jelentős megugrás, amely minden várakozást felülmúl — jómagam sem számítottam 10 százaléknál többre — még 4–5 évig tart. Ak-

korra ugyanis a szülőképes korú nők számának csökkenésével kell kalkulálnunk, az 1956-os abortusztörvény első hatását érezzük majd. A most olyannyira népszerűsített 3 gyermekes családideálnak 4–5 év múlva be kell érnie, hogy e csökkentő hatást ellensúlyozza. És — lehet, hogy túl drasztikusan hangzik, de inkább őszinték legyünk, mint finomak — az emberek legtöbbször így mérlegel: megéri vagy sem? A gyermekvállalás kérdését is nagyrészt így döntenek el. A további kedvezmények az anyagi gondok átvállalását célzó intézkedések több vizet hajtanak az új családideál „malmára”, mint ezer rábeszélés.

A szülesznek mint embernek is örömet hoznak a kedvező változások. Végre-valahára megfordult az arány: több immár a szülés, mint a művi abortusz. És a szülészorvos életek világrasegítésére szerződött, nem a rombolómunkára. Mert mindenben szebb az építés, mint a rombolás — éppen az élet indítására ne lenne ez igaz?

4.

Szintiszta női üzem a Jánosaknai Női Fehérneműgyár. Férfiak itt csak mutatónak akadnak.

— 860 nő dolgozik nálunk. Jogilag — teszi hozzá az egyszavas kiigazítást Kecskés János telepvezető. — Azért csak jogilag, mert ebből a létszámból 130-an otthon nevelik gyermeküket, napi 80 a betegünk, ha csak egy nyi, akkor még jól is vagyunk. A betegek nagy része is terhesség miatt kerül táppénzbe.

— Akkor hát itt nem sok örömet okoz a népesedéspolitikai határozat?

— Nekem mint embernek igen, mert tudom, látom, hogy nagyszerű folyamatot indukál. De mint telepvezetőt, igenesek kellemtelenül érint. Hogy csak egyet mondjak: van egy fél szalagunk, terveztük végig építését. Alkatrészünk is lett volna, de ugyan honnan vennénk száz embert hozzá?! Jó, ha a gyesre távozókat pótolni tudjuk valahogy...

A telepvezető tehát szívja a fogát. És közben a lehetőségek utolsó csöppjét is kicsavarja a kismamák javára. Itt az a szokás, hogy a várandós asszonyoknak alászállított követelményeknek kell csak megfelelniük. A terhesség harmadik hónapjában a norma 90 százalékát várják a kismamától, majd minden további hónapban 10–10 százalékkal kevesebbet. A bér természetesen 100 százalékos teljesítménynek felel meg. A terhessége hetedik hónapjában levő kismamától beírják tehát 50 százalékos teljesítményre is. Arra azonban nemigen akad példa, hogy héthónapos terhes dolgozzék még. Hasonló elbírálást alkalmaznak a gyesről visszatérőkkel szemben is. Időt kapnak az asszonyok, míg kezük ísmét a gép alá szokik, míg egész testük átveszi a munka ritmusát. Hat hónapig kapják a kiegészítő bért, de két hónap után már nincs szükség rá. A kedvezményrel senki nem él vissza. Valószínűleg már csak a többiek miatt sem, hogy ne kelljen restellkedni a „teljesértékűek” előtt.

— Már a terhesség viselésének könnyítése is ad feladatot, de igazi nehézségek a munkába visszatéréskor jelentkeznek. Amikor a bölcsődei, óvodai helyekért kell verkedni. Amikor az egyműszakos munkarendet kéri az anya, mert csak így tudja elhelyezni a gyerekeket. És egyáltalán: 3–4 évi távollét után összeszokik-e újra a gépével?

M-né a napokban kereste fel a telepvezetőt. Jönne vissza dolgozni, de seregnyi a gondja-baja. Nem bízik már magában, tart a géptől, nem akar többé rajta dolgozni. Inkább valami egyszerűbb kézimunkát vállalna, ha lehet. És hatra se tud jönni, csak 8-ra, mert a gyereket nem vitték fel a homokterenyre óvodába — az indok: a gyerek szellemi fogyatékos —, csak a mátraszelenben kapott helyet, s az messzebb van.

— Most mit csináljak? Jöhetne takarítá-

ni, a 8 órás munkakezdés sem lehetetlen, de már előre hallom a sugdosást: M-névé ki-vételeznek!... A homokterenyei óvoda elutasító válaszát egyébként furcsának, sőt visszaának találom. Egyik brigádunk szabályos szerződést kötött az illetékes tanácsal, hogy a kérelmek elbírálásánál előnyt élvezzenek a brigád gyerekei — honorálásképpen a brigád nyújtotta segítségért. Az asszonyok minden textilmunkát elvégeznek az óvodának, kommunista műszakból legutóbb is 60 ezer forintot utaltak át az óvodának. A főművezető gyermeke sem fért be, pedig ő brigádtag.

Napi két órában üzemorvos rendel a telepen. A rendelőt, a betegszobát, a pihenőt a telephely maga építette, apródonként beszerzte az orvosi műszereket is. Évente szervezett rákszűrésben vesznek részt az asszonyok, szintén itt, helyben. Ilyenkor átszervezik a műszakot. Nevetve mondják: itt a szűrés olyan halálbiztos és -pontos, hogy a vizsgálóasztalt a tarjániai már el sem vizsgál. Úgy látszik örökre itt marad.

Vajon kötelesség-e a munkahelyi üzemi vezetésnek mindezt megtenni, elintézni? Az intézkedések nagy része nem kötelező. De a telepvezetés felhatalmazást kapott az anyagtól, ha akar, élhet vele. Szándékon, na meg persze jól látó szemem, jól halló fülön múlik. És hogy a kedvezmények későbbi „hasznával” már most terveznek? Nyilván kalkulálnak azzal, hogy a humánus intézkedések érzelmi szálakkal is idekötik az asszonyokat, hogy idővel hűségesebb törzsgárdára számíthatnak majd. De baj az, ha a számításokban ez is fontos művelet? Végül is azért vezető egy vezető, hogy messzebbre lásson az orránál, sőt, még a halnappal is!

5.

A sürgősségi listán túl egy szuper-sürgősségi lista is készült. Az előbbin 46, a „szuperlistán” 20 család szerepelt. Valamennyien nagycsaládok, három, vagy annál több gyermeket nevelnek. A rövidebb listára azok kerültek fel, akiknek valóban „adj uram, de rögtön” kellett a lakás. A nagyobb, a komfortosabb, vagy egyáltalán A LAKÁS, mert semmilyen sem volt.

— Ők húszan, egy kivételével az idén új otthonba költöztek — mondja dr. Hegedűs Károly, a Salgótarján városi Tanács vb-titkára. — De ez már a második szakaszban történt. Az első az volt, hogy még tavaly, azon melegebben a népesedéspolitikai határozat megjelenése után soron kívüli akció indítottunk a nagycsaládok javára. A 15 százalékos előtörlesztési összeg elengedésével olcsó áron, 170 ezer forintos lakást utaltunk ki 11 sokgyermekes családnak. Egy-szobás, két és felszobás lakásokat. Nem álltom, hogy ennél tágasabb, jobb lakást álmodni sem lehet, de összehasonlíthatatlanul jobb körülmények közé jutott 11 család. Olcsón, ami számukra különösen nem elhanyagolható szempont.

A listák alapján a megyeszékhelyen 1975. fordulójáig még 26 nagycsalád gondiának enyhítése háru? a városi tanácsra. Hogy kalkulál a laikus? Ehhez nem kell más, mint 26 beköltözhető, tágas lakás. Pedig, de messze áll ez a hétköznapi realitásoktól!...

Az ötgyermekes újjainak családapaának népes családján kívül nem volt egyebe a magától a gyágnál, továbbá két széknel és egy asztalnál. Lakást kért, kapott is. Kétszobásat, ami addigi életnivójának messze fölül állt. Bevitte a lakásba „bútorzatát” — és gúnyosan ásiszozott a sok üres fal. Túl nagy-nak bizonyult az új otthon. A fokozatoknak egy egész sor közbelső lépcsőjét átugrotta ez a család. Hogy sikerül-e a lendület után megtartani egyensúlyát, az majd elvállik...

A IV. ötéves terv salgótarjáni lakásépítkezését körülbelül ez jellemzi: sokat, sokat, hogy legalább valamit enyhüljön a szorítás. Aztán lesz majd idő és erő a jobb és nagyobb lakások arányának növelésére, az ún.

minőségi lakásépítkezésre. Ma még luxus a 3 szobás lakás. Pedig az a család, amely 3 gyermek nevelésére vállalkozott, nem per-dülhet éppen táncra benne. És meddig lesz még a jövő zenéje, hogy az építészek végre a többgyermekes családra tervezték, formálják az otthonot? Lehetséges, hogy a luxusnak újabb, magasabb fokozata ez az igény?

— Számításunk szerint a jövő esztendő végéig még 80 sokgyermekes adja be lakáskérelmút — kalkulál hangosan dr. Hegedűs Károly. — Ők ismét soron kívüliek lesznek. A későbbiekben is évente minimum 20 lakást kell tartalékolnunk a nagycsaládok külön keretére. Nekik mindenkor a sor elején kell helyet adni. Határozat nélkül is nyilvánvaló megoldás ez, a határozat pedig legszigorúbb kötelességeink közé sorolja ezt a fajta megkülönböztetést.

6.

B-néből ömlik a panasz. A sérelmek egy része a bántó él mellett is hordoz valami komikusát. B-né maga is többször elneveti magát. A beszámolóra a „nem tudom, hogy sirjak-e vagy nevessek” hangulat illik.

B-né második gyermekével maradt otthon. Férje fizetéséből él a négytagú család. B-nének tehát nagyon beosztóan kell gazdálkodnia.

— Hát, meg is nézem a forint helyét, el-hiheti. Már akkor persze, amikor az rajtam múlik. Mert időnként rejtélyes csekkeket kapunk a lakásépítési szövetkezet-től, hogy fizessünk be ezer-kétezer-háromezer forintot bonyolítási, kezelési és tudjisten még milyen költség fejében. Egy éve már, hogy itt lakunk, ugyan mit kell még most is annyit bonyolítani?! Engem ezek a csekkek nagyon érzékenyen érintenek. Egyszer elhatároztam, ha addig élek is, utánajárok: hová mennek, mire kellene az összegek. Hogy tudjam legalább... Küldöztek egyik bizottságtól a másikig, a másiktól a harmadikig, mégsem tudtam meg, amit akartam. Akkor aztán feladtam. Nincs nekem erre időm a két gyerek mellett. Olykor sajtóságos tapintattal időztetik ezeket a csekkeket. A múlt évben például karácsony és szilveszter között kaptunk egyet, mellette a felszólítással: három napon belül háromezer valahány-száz forintot fizessünk be. Kérdezem: karácsony és szilveszter között melyik család zsebéből kandikálnak ki a fölös zsekek?

B-né sorolja a cifraságokat, mert az ifjú-sági lakótelepen, amiről szó van, akad belőlük elég. A földszinti klubszobában például különös dolgok történtek: a közös művelődésre, pihenésre szánt lakásnyi nagyságú helyiséget időnként elönti a fölülte levő lakások szennyvize. Ez önmagában még nem furcsa, hiszen a szennyvizvezeték a klubszobában végződik, tehát más helyiséget nem is önthet el. A különös az, hogy az építők több mint egy esztendő alatt nem találtak jobb megoldást. Az ajánlkozó lakóknak pedig nem engedik begyömöszölni a cső végét, mondván, az építők dolga, ne avatkozzanak bele.

— Itt csupa fiatal házaspár lakik — folytatja B-né a lajstromot. — Csak a mi lépcsőházunkban 26 gyerek van. Másütt ennivel már óvodát működtetnek. Nem az óvoda, bölcsőde hiánya miatt háborgok, majd lesz talán az is. De az már valóban bosszantó, hogy ha a gyerekeket levegőztetni akarjuk, az országútra kell kimenni. Mert itt köröskörül sártenger vág el minket a külvilágtól, nyilván észrevette. Sürgettük, csinálják meg a járdát, nem olyan nagy összeg az. El is kezdték, a felét nagy lendülettel lesimitották, aztán hipp-hopp, eltűntek az emberek Ennek egy-másfél hónapja. Most ott vagyunk, ahol a mádi várga, van egy járdaszigetünk a nagy sáros masszában. Mit érünk vele?

B-né fiatal, alaptermészete a derű. Így viszonylag kedélyesen viseli a bosszúságokat. Apró-cseprő panaszainak orvoslásáról nem szól törvény. A kérdés mégis ide kívánko-

zik: mindezek nem tartoznak a népesedéspolitikai határozathoz?

7.

Egy határozat — a népesedéspolitikai is — majdnem mindenható. Ami egyáltalán mérhető és számon kérhető, azt a határozatra hivatkozva mérni és számon kérni lehet. De ki és hogyan kérheti számon a fejekben megbúvó gondolatot?

— Jó körzet az enyém, meg nem is — jelentette ki határozottan a kisterenyi védő. — Jó, mert itt a szülők mindenüket a gyerekre adják. És ugyanezért rossz is. Mert nem úgy kell törődni a gyerekekkel, hogy drága karácsonyfát csinálnak belőle, ráagatva mindenféle dísz, meg csingilingit. Jó lenne már kisöpörni a fejből ezt a haszontalan mindentakarást, és okos, jó arányokat helyébe állítani. Jó lenne már egy ilyen rendcsinálás, csak persze nem megy ez olyan gyorsan.

A puccparadéba öltöztetett gyerek és a hajszolt, mindig fáradt feleség. Az otthoni tennivalókat gondosan és precízen különválogató férj: ez női munka, ez férfi munka. A patyolattól hazahozott ágynemű, ami bizony sokszor szürkére sikerül. Az ételkonzerv okos dolog, jó is, de rendszeres használatát hány többgyermekes család engedheti meg magának? És az éttermi étkezést?

A család ellátása, gondozása alatt ma természetesen ezt értjük: mosni, főzni, vasalni, takarítani a családra. Azaz a fizikai lét szükségleteit kielégíteni. (Vajon meddig lesz még természetes ez a meglehetősen szűk értelmezés?) A család gondozása hagyományosan az asszony feladata. Könynyitását gépek szolgálják, ám ezek inkább az erőt kímélik, mintsem a szükséges időt rövidítik. Ma már azonban csaknem hagyományos asszonyi feladat az is, hogy a férfival egyenrangú termelőmunkát végezzék. A gyermeknevelés tetemes része ugyancsak az ő „reszortja”. Akkor hát a háztartási munka magától értetődően megosztódik a két fél között!

Vagy mégsem?

Ismerősöm fiatal férj. Felesége gyermeket vár, mindketten dolgoznak, mindketten komoly keresetet visznek haza. Megkérdeztem: mi a helyzet náluk az otthoni munkamegosztással?

— En segíték otthon, mert nem akarom, hogy a feleségem kevesebbet pihenjen, mint én, hogy rosszkedvű, agyondolgozott, beletörődő asszony legyen. Egy ízben azonban komoly vitába bonyolódtunk. Feleségem amellett érvelt, hogy a férjnek manapság kötelessége is a háztartási munka, nem sziveség csupán a részéről. Én nem akartam, ma sem akarom elismerni. Pontosabban az eszemmel belátom, hiszen logikája tiszta, mint az egyszeregy, de nem visz rá a lélek, hogy ezt az elvet valljam magam is. Inkább azt mondom: segíték otthon, mert szeretem a feleségem. És tessék csak megfigyelni a férjek nagy részét! A fiatalabbak nagy része nem veti el magát újsággal a kezében a fotelben, miközben az asszony dolgozik. De hogy szól a megokolásuk? „Segíték, mert az asszony a) nem ér rá mindenre b) gyenge c) beteg d) terhes e) így több időnk jut egymásra meg a szórakozásra”. De mutasson nekem olyat, aki azt mondja: segíték, mert a háztartás a mai helyzetben a férjnek éppen olyan kötelessége, mint a feleségnek. Legalább 50 év kell ahhoz, hogy ez legyen az általános, ne a többi különféle magyarázat-változat.

A védő azt mondta: „ez persze nem megy olyan gyorsan”. A fiatal férj ezt: „legalább 50 év kell hozzá”. Megfoghatatlan, távoli, bizonytalan határidők. Nem tiszták és határozottak, nem olyanok, amilyenekkel a határozatok operálnak: 1974. január 1-től, július 1-től stb.

A fejekben lenne nagyon jó fordulat elérni! Milyen egyszerű is volna, ha csupán a törvényhozókön múlna!...

dr. Reichard Jenő

Felvilágosult felelősséggel

Nemegyszer mutatunk hajlandóságot arra, hogy elmerülve szakterületünk mélyrétegeibe, elveszítsük a tágabb tájékozódás igényét — később képességét is. Márpedig bármilyen gazdag ismerettárral rendelkezék is ez vagy az a „specialista”, társadalmi értékéből veszít, ha nem igazítja továbbhaladásának útját az őt befogadó nagyközösségéhez. Úgy érzem, ilyen módon szükséges — nemcsak orvosi, de társadalmi érdek — nyomon követnünk az 1973-ban megjelent népesedéspolitikai határozat által előidézett változásokat, például akár a szülész-nőgyógyászati praxis látószögéből; s mentjük fel magunkat jelen esetben a tudományoság kötelmei alól.

Tudvalevő, hogy a népesedéspolitikai határozat a népesedési helyzet javítását, a gyermekes családok fokozott támogatását, a nő és a születendő gyermek hatékonyabb óvását, az egészségügyi és családtervezési ismeretek szervezett oktatásának bevezetését tűzte ki célul. Az a társadalmi átalakulás, melynek eleme ez a határozat is, természetesen megváltoztatja magát a legkisebb társadalmi közösséget: a családot is. Ennek az átalakulásnak vagyunk tanúi és részesei napjainkban, s ezért van szükség az új, szocialista családmódel kialakítására. Tudjuk, hogy nem elsődlegesen és kizárólagosan orvosi feladat ez, mégis tagadhatatlanul nagy felelősség hárul azokra is, akik nővédelmi tanácsadással, családtervezési felvilágosítással, terhességmegszakítással, vagy terhéstanácsadással foglalkozva befolyásoló erői a változásoknak: a szülész-nőgyógyászokra.

A problémával foglalkozó szociológusok, filozófusok, demográfusok megfelelő előrejelzéseket adtak a család változásairól, helyzetéről. Az MSZMP X. kongresszusa is felhívta a figyelmet arra, hogy olyan gazdasági intézkedésekre és művelődésünket átfogó, szervezett közvéleményformáló propagandamunkára van szükség, ami a család nagyobb elismeréséhez, megbecsüléséhez, felelősségteljesebb utódvállaláshoz vezet. Aktuális volt mindez, hiszen jelentősen megváltozott a családok életvitele, bonyolultabb együttélési összefüggések, erkölcsi normák, célkitűzések kerültek felszínre. Az anyagi jólét növekedésével párhuzamosan kialakult összkomfortos életvitel ugyanis nem párosult olyan tudatos tartalmi összetevőkkel, felismerésekkel, amelyek a család mai problémáit konfliktusmentesen oldhatták volna meg. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a már általánosan ismert adat, hogy például 1971-ben az 1000 lakosra jutó elveszülések száma 14,5, a természetes szaporodás pedig 1000 lakosra 2,6 volt, ami az elvárható vagy ideálisnak mondható értékektől ugyancsak távol áll. (A népszaporulat alakulását tekintve az európai országok között is kedvezőtlen a helyzetünk.) S mivel a pozitív szándékú intézkedések nyilvánvalóan összeütköznek a merev hagyományokkal, megrögzött szemléletekkel, torz előítéletekkel, nem hasznátalan a megvalósulás egy-egy stációjánál a helyzetképet rögzítenünk, elemeznünk, értékelnünk. Annál fontosabb ez, mert könnyen megeshet, hogy kellő ellenőrzés híján — főleg a fiatalok körében — még talajra találhat (vagy a népesedéspolitikai törvény bizonyos lojalitását félreértelmezve éppen elszaporodhat) valamiféle könnyelmű nézet az új nemzedék ügyéről szólnán. Mindennek bizonyítására idézek ide néhány, munkám során szerzett, s érzésem szerint nem egyedi érvényű tapasztalatait: Sz. É. tizennyolc éves hajadon terhességmegszakítást kér. Arra a kérdésre, hogy mivel indokolja álláspontját, azt válaszolja: a jövő hónapban ugyan túl lesz az esküvőn, de pillanatnyilag az életet szeretné élvezni, nem pedig pelenkát mosni... K. F.-né huszonnégy éves, négy éve férjhezett, egy gyereke van. Azért kér terhességmegszakítást, mert autóra gyűjtenek... Cs. A.-né harminchárom éves, négy gyermeket szült. Bevallása szerint azért vállalja az ötödiket is, mert így több családi pótlékot kap. A fogamzásgátló szereket nem ismeri... Sorolhatnám még a példákat, de talán ennyiből is kitűnik, hogy a születendő gyermek nem mindig a kisközösség, a család nemesen tervezett gyümölcse. Vagyis: egészségügyi felvilágosító munkánk (ami alapja az egészséges emberi kapcsolatok létrejöttének) még elmarad attól a szinttől, amit optimális funkcionálás esetén el kell érnie. Ma egy 15—18 éves fiatal például mást és mást tanul a szaporító

rendszerrel attól függően, hogy milyen iskolatípusba jár, holott életkori sajátosságainak megfelelően ugyanazokra az ismeretekre lenne szüksége. Elgondolkodtató a KSH közlése is, miszerint az 1968-ban megvizsgált 15—19 éves reprezentatív lakosságcsoporthól mindössze 33 százalék kapott szexuális felvilágosítást. Vessük ezt egybe azzal, hogy Budapesten az utóbbi években a 14 éven aluli korcsoportban meghétszereződött a terhességmegszakítások száma, s hogy 1970-ben 18 000 középiskolás lánynak volt művi abortusza.

Nem mehetünk el mindezek mellett közömbösen, hiszen az első nemi kapcsolat felelőtlen létrejötte — kellő felvilágosítás nélkülözve — lelkiileg sérült, testileg már megviselt családalapító alanyt produkál. (Sőt, saját gyakorlatomból sem ismeretlen olyan szomorú következmény, hogy az első terhesség művi megszakítás miatt a méh eltávolítására kényszerültünk, s ennek a beavatkozásnak az alanya (fiatal lány) már soha meg nem ismerheti a saját anyaság, saját gyerek ízeit, örömeit.)

Milyen hatásai érzékelhetők ma a népesedéspolitikai határozatnak? Egy év nem nagy idő, különösen ha azt vesszük figyelembe, hogy a sokrétű, mindenre kiterjedő intézkedésektől hasonló összetettséggű eredményeket remélünk. Az intézkedések gazdasági vonatkozásai máris kifejtették hatásukat, a felvilágosultság alakulása viszont statisztikailag nem mérhető. Mit mutatnak a demográfiai jellemzők? Nógrád megye gondozott terheseinek száma az alábbiak szerint alakul:

Nógrád megye gondozott terheseinek száma
1973. szeptember 15-én és 1974. szeptember 15-én

	1973	1974	Emelkedés	+ %
Salgótarján és vonzási köre	698	960	262	37,50
Balassagyarmat vonzási köre	566	770	204	36,00
Pásztó és vonzási köre	289	326	37	12,80
Nógrád megye összesen:	1553	2056	503	32,38

Biztatóak a táblázat adataiból levonható következtetések, hiszen a kimutatott emelkedés a határozat kedvező fogadtatásáról tanúskodik. Érdekes (bár mindig tudtuk), hogy a magasabb urbanizációs fokú városban gyorsabb a reagálás üteme. Az objektív megítélés érdekében adatainkat elemezni kell.

Tudvalevő, hogy az ötvenes évek elejének „Ratkó-gyerekei” most érték abba a korbba, amikor életkoruknak megfelelő természetes rend szerint első-második gyermeküket szülik. A Nógrád megyei Szüléskörületi Hivatal adatai szerint Salgótarján város területéről, a kimondottan munkásvárosból 424 terhes közül mindössze 20 vállalta a kívánatos harmadik gyermeket. Ez mindnyájunkat figyelmeztető adat. Módosítására kedvezően hat, hogy a határozat következtében kialakult lakáselosztási gyakorlat folytán (30 000 forint engedmény gyermekeként) — lakásproblémái megoldását, kedvezményeket remélve — sok gyerektelen vagy egy gyermekes anya vállalja a szülést. Érdekes megállapításokat tehetünk továbbá, ha a terhesek gyermekszám és foglalkozás szerinti megoszlását vizsgáljuk:

Gondozott terhesek megoszlása az eddig élő gyermekszám szerint 1974. szeptember 15-én

élő gyermek száma szerint	a terhesanya foglalkozása szerint			összesen	az összesből rossz szociális helyzetű
	fizikai	szellemi	hűb.		
0	515	242	62	827	86 (10,4%)
1	600	267	108	967	93 (9,6%)
2	108	14	44	165	58 (35,1%)
3	23	1	25	50	28 (56,0%)
több	20	—	27	47	44 (93,6%)
mindössz.	1266	524	266	2056	289 (14,0%)

Két igen elgondolkodtató tényre kell figyelnünk a táblázat elemzésekor.

1. A négy és több gyermeket vállalók — ha nem is nagy számról van szó — 93,6 százaléka rossz szociális körülmények között élő család. Amíg az egyik oldalon össznépi érdek a harmadik gyerek elvárása, megnyugtató-e, hogy a szociális helyzetüknél fogva nehézségekkel küzdő családok vállalják bizonyos szociális kedvezmények miatt a negyedik, ötödik, esetleg még

több gyermeket? Figyelmeztetően felelősségteljes társadalmi érdekek a szelepek és zsilipek ilyen irányban ésszerűen szabályozott működtetése is. S ez bizony ma még hátra van.

2. A második sajátosság, hogy a szellemi dolgozó terhesek közül az egész megyében mindössze 15 vállal három vagy több gyereket. Lényeges kérdés, hogy azért ilyen alacsony ez az arány, mert adottságaik miatt erőteljesen élnek a fogamzásgátlás lehetőségével, vagy kényelmi, polgárius szempontoknak engednek. Ennek eldöntése a jövő feladata.

A határozat egyik igen pozitív döntése a terhességmegszakítás engedélyezésének új rendje, ami elősorban az anyák védelmében született a társadalmi elvárásoknak megfelelően. A terhességmegszakítások száma alábbiak szerint alakult. A változás szembevetendő, kedvező és megnyugtató.

A terhességmegszakítások számának összehasonlítása
1973. jan. 1.—okt. 1-ig és 1974. jan. 1.—okt. 1-ig

1974. I. 1. — X. 1-ig	1973. I. 1. — X. 1-ig	Csökkenés
3282	1928	41,3 ⁰ / ₀

Nekünk, nőgyógyászoknak jutott az a hálátlan feladat, hogy nem kívánt terhességtől megszabadítsuk a leendő anyát. A táblázat adataiból arra is következtethetünk, hogy egyre többen

határozzák meg a fogamzásgátló szerek segítségével az utód megszületésének időpontját. Ami egyértelműen a népesedéspolitikai határozat kedvező hatásának is tudható be. Ahhoz viszont, hogy a megindult folyamat tartós és tendenciózusan kedvező legyen, sok még a tennivaló. A legfontosabb — itt is, mint általában — az orvosi ténykedésben: a megelőzés. Ez átfogó felvilágosítás alapvető tények ismerete nélkül elképzelhetetlen. Márpedig érzésem szerint éppen ezen a fronton tettünk legkevesebbet.

A határozat megvalósítása útján: beszélgetések, előadásaim során gyakorta tapasztalom, hogy sem jogaikkal, sem kötelességeikkel nincsenek tisztában a gyerekes anyák és leendő anyák. Nem kielégítő a felvilágosító munka. Sok még a maradiság, a megrögzött, múltból megmaradt álszemérem ezekben a kérdésekben. Nyilvánvaló, hogy csak úgy tudunk előrelépni, ha a korszerű pedagógiai felkészítés akár az ifjúság, akár a felnőttek vonatkozásában a közművelődési feladatok szerves részévé válik. Ezen az úton léphetünk előre a tudatos családtervezési ismeretek bővítésében. Az egész népünk gondját szorgalmazók nagy, koordinált összefogására van itt szükség. E rövid és inkább gondolat-keltő cikk keretében legfeljebb egy-két részproblémára tértem ki. De mélyebben és bonyolultabban és felelősebben — mi több, hosszú évekre tervezve — kell itt gondolkodnunk, hogy az eredmény ne maradjon el.

Szokács László Battonya, a szabadság kapuja

Ezerkilencszáznegyvennégy december. Nőgrád földjén is dörögnek már a felszabadító szovjet seregek ágyai. Szabad már Erdőtarcsa, Erdőkürt, Szirák, Kálló, de Salgótarján még nem. A városban felfegyverzett nyilasok, csendőrök és német katonák igyekeznek megfélemlíteni a lakosságot. Nem válogatnak az eszközökben — a kegyetlenkedéstől, a terrortól sem riadnak vissza. Egymást érik a kivégzések. A csendőrlaktanya udvarához december 6-án kivézenylik a lakosságot: kivégzést kell végignéznük a tenispályán, ahol a karancslejtősi ellenállás négy bátor harcosát vezetik puskacsövek elé. A város környéki erdőkben egyre több a katonaszökevény, hiszen értelmetlen már a harc. A csendőrök december 21-én Ortáspusztán körülveszik az erdőszlakot. Az elfogottakat Salgótarjánba kísérik és az OTI pincéjébe zárják. A hadbírósg gyorsan dolgozik. Az elhurcoltak között van Varga András dombegyházi katonaszökevény. A bíróság halálra ítéli, és december 22-én a város főterén kivégzik. A nyakában tábla van: „Nem jelentkezett, hazaáruló!”

Három nap múlva a szovjet harcosok felszabadítják Salgótarjánt. Varga András szülőföldje már három hónapja szabad. Biztosan róla is beszélnek otthon, várják a fiút, aki már nem lehet ott szerettei között. Békés megyébe előbb érkezett a szabadság, mint Nógrádba: a szabadság kapuja 1944. szeptember 23-án Battonya. Ezen a napon az Elek—Dombegyháza—Battonya—Csanádpalota vonalban a szovjet csapatok elérik a magyar—román határt.

Nagy Sándor ma is az Aradi úton lakik. Kemény kötésű ember, barázdált az arca, ma is jól emlékszik arra a hajnalra, szeptember 23-ára.

— Pár nap szabadságot kaptam, a frontról jöttem haza. A Sziondában laktam, a tanyán. Napfelkelte volt, mikor kijöttem a házból, kinéztem a Pécskal útra. Hirtelen mozgást láttam. No, gondoltam magamban;

ezek oroszok! Szóltam az asszonynak, — ő meg megjéjdt.

— Te, vigyázz! Mi fog történni? Mi lesz velünk? — ijedezett.

— Mi lenne? Ne félj semmit — nyugtatam.

Jöttek az úton, a grónici erdő felől, lehetnek vagy húszan-harmincan. Kúsztak a szántón, a mezőn is — öregek és fiatalok. Az arcát is láttam némelyiknek. A szomszéd tanyában még magyar katonák voltak — emlékezik a 62 éves Nagy Sándor.

A katonák, a 18. harcokszó hadtest felderítői V. P. Brjukov százados vezetésével nem vonultak azonnal a községbe. Vártak, mert tudták, hogy a községben levő erősen megtizedelt gyalogos ezred szárnyai nincsenek biztosítva, s előbb-utóbb kénytelenek lesznek visszavonulni. Megeredt az eső és három napon át vizagsztalanul esett.

„A községben — eltekintve a részeg katonatisztek ordítóásától — rend és nyugalom honolt, mindenki betartotta a törvényeket, habár azok őrei már árkon-bokron túl voltak. Amikor szeptember 20-a körül elterjedt a szovjet csapatok bevonulásának a híre, a hatóságok vezetői a főjegyzőt, a jegyzőket, a rendőrbiztost, a végrehajtókat, a járásbírókat, a földbirtokosokat, a katonatisztlelőseket, de igen sok egyszerű írnokot is páni félelem szállta meg. Ezek az emberek, akik művelt, képzett embereknek tartották magukat, hívelt adtak az akkoriban terjedő képtelenebbnél képtelenebb rémhíreknek. Megindult a menekülés! Az urak és hölgyek egymást tiporták, teherautókon, vonaton vagy parasztszekéren igyekeztek minél messzebb kerülni a „veszélyzónától”. A csendőrök főként, gúnynal mosolyogtak az urak gyáva futásán, de éjszaka ők is meggondolták magukat és a kiűritési parancs bevárása nélkül „angolosan” megléptek.

Battonya dolgozó népe sehová nem mozdult! Hiába akarta végrehajtani a község totális kiűritését Kovács István magyar királyi ezredes, a községbe rendelt 12 teherautónak üresen kellett távoznia, mert a „bolsevista kigyófészek” — ahogy Kovács nevez-

te a községet — lakói otthon maradtak, s nyugodtan várták a szovjet csapatokat!

A rendületlenül zuhogó eső mindenkit beszorított a házakba, az utcákon alig lehetett embereket látni. Egyszer csak sátorlanba burkolózott magyar katonák jelentek meg az utcákon, bezörgettek a házakba, s ráparancsoltak a férfiakra: hozzanak sarlót és kövessék őket. Amikor vagy száz embert összegyűjtöttek, a község keleti szélére vezényelték őket, s ott rájuk parancsoltak, hogy kezdjék meg a magyar állások előtt álló kukoricaszár levágását. A parancsnokok persze jól tudták, hogy a szovjet katonák tűz alá vehetik az embereket, hiszen nem láthatják pontosan, mit csinálnak, de mit számított ezeknek az uraknak száz civil élete. Az emberek remegő térddel kezdték munkához, minden pillanatban várva a sorozatot. De a szovjetek nem löttek! Nem löttek, mert bizonyára észrevették, hogy odakényszerített civilek mocorognak a kukoricásban, s nem akarták kioltani ártatlan emberek életét.

Szeptember 25-én a reggeli órákban hirtelen összeszedelőzködött a magyar ezred, s a község keleti—nyugati irányú utcáin elvonult nyugat felé. Az agyoncsigázott katonák alig-alig vonszolták magukat a sáros, lueskos járdákon, és vágyódó pillantásokat küldtek az ablakokból leselkedő civilek felé. Nyilván sokuknak megfordult a fejében, hogy lemarad ezredétől, meghúzódik a házakban a szovjet csapatok megérkezéséig. De fényes nappal, észrevétlenül lemaradni, ez a lehetetlenséggel volt határos. Már minden magyar katona elhagyta a községet, de a szovjetek nem jöttek aznap délután, de másnap délelőtt sem. Végül dél felé elterjedt a hír, hogy üzenet érkezett a szovjet csapatoktól. Hogy ez így volt-e vagy sem, senki nem tudja pontosan. Minden esetre az a parasz, akit állítólag a tanyáról a községbe küldtek, esküdözött, hogy igazat mond. A szovjet csapatok parancsnokának üzenetét adta tovább: a község népe legyen nyugodt, senkinek nem esik bántódása, délután vonulnak be a községbe.

Szeptember 26-án elállt az eső, s délutánra már a nap is előbújott. A szovjet csapatok felsorakoztak az aradi úton, s megindultak a község felé. Elöl egy tank gördült lassú ünnepélyességgel, utána két amerikai gyártmányú dzsip húzott katonatisztekkel a hátán. Teherautó mozgott előre — egy szakasznyi katona szorongott rajta, az autó

után gyalogos egységek masíroztak. A község keleti szélén a köves úton a falu népe nevében háromtagú küldöttség fogadta a szovjet csapatokat. A fogadóbizottság mögött a járdákon összeverődött emberek kíváncsian lesték a fejleményeket. Amikor a dzsipek a fogadóbizottság elé értek, a község előre kinevezett katonai parancsnoka, egy magas, kopaszodó ezredes leugrott a dzsipről, s a katonatisztek kíséretében a fogadóbizottság tagjaihoz lépett. Néhány szót mondott, amit egy alhadnagy fordított magyarra, aztán lekezelt mindhármójukkal, és Elecsánszky Kázmér főszolgabíró mellé invitálta a dzsipre. A főszolgabíró riadt arccal nézett körül, nyilván azt hitte, hogy többé nem látja a községet, de csalódnia kellett. A szovjet parancsnok egyenesen a község házára vitte, s nyomban kinevezte Battonya község közigazgatásának fejevé. Még másnap körüljárta a községet a kisbíró, és kihirdette a városparancsnokság döntését. Dr. Elecsánszky is felhívással fordult a község népéhez, felszólította az embereket: szolgáltatassanak be minden fegyvert és mindenki folytassa ott a munkát, ahol abbahagyta.” (Részletek Puja Frigyesnek — Battonya szülőföldjének — a község felszabadulásának 20. évfordulójára írt tanulmányából.)

Indult az élet, most már szabad földön. Másnap plakátok jelentek meg a battonyai házak falán. Sok volt a képes, a rajzos, németellenes plakát, de a legfontosabb az a felhívás volt, amelyet a Vörös Hadsereg intézett a magyar néphez:

„Amikor a Vörös Hadsereg magyar területre lép, nem az a cél vezérli, hogy annak bármely részét elfoglalja... A szovjet csapatok bevonulását magyar területre kizárólag az a katonai szükségesség tette elkerülhetetlenné, hogy a német csapatok, a Németországgal szövetséges Magyarország hadereje továbbra is ellenállnak... A Vörös Hadsereg nem hódítóként jött Magyarországra, hanem mint a magyar nép felszabadítója a német fasiszta iga alól...”

A felhívás felszólította a helyi önkormányzatok összes szerveit, hogy dolgozzanak tovább. A lakosságot, a munkásokat, parasztokat, a kisiparosokat és kiskereskedőket, a vállalkozókat és kistisztviselőket is kérték, hogy folytassák a munkát. A lelkesek is akadálytalanul végezheték tevékenységüket.

A battonyaiak naphosszat az utcán voltak, tárgyalták a fejleményeket, megbeszélték a híreket. Nézték a községen átvonuló szovjet katonákat, a teherkocsikat, az óriási ágyúkat és tankokat. Vajon tudták-e, hogy a felszabadítók között magyarok is vannak? Tudták-e, hogy szovjet katonaként harcol Rockó György, a 25 éves battonyai fiatalember, akiben felébredt a lelkiismeret és az első adandó alkalommal átfált a szovjet csapatok oldalára.

A Vörös Hadsereg egykori katonája most 55 éves és overálban érkezett a beszélgetésre, ide az Ifjúsági Házba. Motorkerékpárját a ház előtt hagyta — egyenes a munkahelyéről jött, a Dózsa Tsz.-ből, ahol brigádevetető. Tizen vannak az állattenyésztési brigádban, a munkájuk felelősségteljes, hiszen 1600—1700 darabos az állomány. Furcsa, hogy munkáról beszélgetünk, pedig katonamélekekért kértem beszélgetést Rockó Györgytől, ettől az alacsony, vékony ember-től, aki egyáltalán nem katonatípus és nincs az arcára írva, hogy végigharcolta a magyarországi frontokat, részt vett jó néhány település felszabadításában, együtt szolgált Steinmetz Miklóssal, a hősi halált halt szovjet parlamentterrel. Faggatom az egykori harcost, akinek friss, eleven az emlékezete.

— Hogyan lett a Vörös Hadsereg katonája? — teszem fel az első kérdést.

— Már 15 hónapot töltöttem kinn a fronton, amikor szabadságot kaptam. Ekkor már érelődött bennem, hogy ha erre lehetőségem lesz, átállok a szovjet csapatokhoz. Fia-tal voltam és bántott a lelkiismeret, hogy a németek milyen kegyetlenül bánnak az orosz lakossággal. A német atrocitások, közülünk, a magyar katonák közül is sokunkat felháborítottak. Nem örülhettem sokáig a „pihenésnek”, mert 1944. május 15-én már újra a fronton voltam a battonyai 31-es határőrszázaddal. Akkor döntöttem: az első bevetésnél átállok. Ez Deltin környékén történt. Tudtam beszélni a szovjetekkel, hiszen szerb az anyanyelvem. Átszóltam:

— Ne lőjjetek, át akarok menni!

— Gyere! — kiáltotta valaki, de tovább löttek.

— Csak akkor, ha nem löttök! — mire megszólalt egy sip, és abbamaradt a lövöldözés.

Körülvettek, mahorkával kínáltak. én meg magyar cigarettával őket. Azonnal az ezredparancsnokhoz vezettek, Kartoskov őrnagyhoz, aki kihallgatott. A beszélgetés során kiderült: jól beszéltek oroszul, értem a nyelvet, s megkérdezte az ezredparancsnok, van-e kedvem a felderítőkhöz menni. Igent mondtam, s így azonnal szolt Zotov kapitánynak, a szakaszparancsnoknak. Így kerültem a felderítőkhöz. Hadosztályunkat pihenőre, kiégésztésre két hónap után visszarendelték.

— Mikor és hol érkezett először magyar földre?

— A Kárpátokon át, áttörve az Árpád-vonalat jöttünk előre. Sáros ősz volt. Kassa irányába fordult hadosztályunk Ungvár után, s megvártuk, míg Csap környékén felszámolják a védekezőket. Később áthelyeztek a Tiszán túlra, ahol Budapest irányába tör előre a II. Ukrán hadsereg.

— Mikor ismerkedett meg Steinmetz kapitánnyal?

— Augusztus végén került hozzánk Steinmetz Miklós politikai tiszt, akit egyenesen Moszkvából küldtek. Még egy magyar fiú volt velünk, a beregszászi Bodnár Alexander. Steinmetz állandóan tanított és sok mindent elmondott, magyarázott. forgatta a térképet. A propagandacsoportnál dolgoztam ekkor, röpcédulákat juttattunk át a frontvonalon, hangosbeszélőn szoltunk a magyarokhoz, hogy értelmetlen a harc. A fasiszták Osztapenko századdal együtt megölték Steinmetz Miklóst, akinek halála milyen megrendített — mondja Rockó György, és egy fényképet mutat, amelyen Jampolszki és Steinmetz kapitány mellett ott áll ő is, a Vörös Hadsereg egyenruhájában.

— Ismernie kellett, ha a politikaiaknál szolgált, Illés Bélát, a kiváló magyar író.

— Találkoztam vele, „Béla bácsival”, de nem tudtam, hogy író.

— Hogyan fogadták a szovjet harcosokat a magyar lakosok?

— Az egyszerű emberek mindenütt szeretettel várták a szovjet katonákat, szívélyesen fogadták őket.

— Hol érte a háború vége Rockó Györgyöt?

— Csehszlovákiában! Nagy volt az öröm. Egész éjszaka gramafonoztunk, örültünk, hogy vége a harcnak, Befejeződött!

— Mi volt a rangja, amikor leszerelt?

— Hadnagyként szereltem le, és a szovjet hadsereg egyenruhájában jöttem haza Battonyára. Itt élt az unokatestvérem, a nagybátyám. Küldtem egy fényképet még a háború alatt, és üzenem, ha vége lesz a harcnak, hazajövök. Örültek a hírek, mert azt hitték, meghaltam. Úgy hogy nem volt meglepetés, amikor beállítottam, de az öröm annál nagyobb. — emlékezik az egykori harcos, akit ma is megbecsülés övez a faluban, szerénysége, munkaszeretete, embersége miatt mindenki tiszteli, szereti.

Harminc éve szabadult fel Battonya, amely ma nagyközség, és ahol békésen élnek együtt magyarok, románok és szerbek. Sorsuk évszázadok óta közös. A magyar, román és délszláv nemzetiségű szegényparasztek az agrárszocialista mozgalmakban is együtt harcoltak, s ennek egyik történelmi jelentőségű eseménye is itt zajlott le, Battonyán 1891-ben, amikor ezer aratómunkás lépett sztrájkba, követelt nagyobb darab kenyeret.

Az elsőként felszabadult magyar községben 1944. őszén már megalakult a kommunista párt, és irányításával 1945. tavaszán 1041 család kapott földet — 4659 hold került felosztásra. Mi jellemzi ma Battonyát? Nehéz a harminc év történetét visszaidézni. Ma három termelőszövetkezete van a nagyközségnek, 11 ezer hektáron gazdálkodnak és 2381 dolgozó tagnak biztosítanak nyugodt megélhetést. Az országban 1947-ben — az elsők között — szervezték meg a népi középiskolai rendszert a faluban. Az általános iskolákban ma nemcsak magyar, hanem szerb és román nyelven is oktatnak. A Mikes Kelemen Gimnázium és Szakközépiskola tanulóinak száma 400, a felnőtt oktatásban 200-an tanulnak. Önálló zeneiskolája is van a községnek, ahol különböző hangszeren 160 diák tanul.

Maradjunk a számoknál: Battonyának 3416 lakása van. A felszabadulás óta 20 kilométer villanyhálózatot, 40 ezer négyzetméter járdát építettek. Nyolcszázhuszonhárom lakásba vezették be a vizet. A községben 112 személygépkocsi 208 motorkerékpár, 6 ezer kerékpár van. A hűtőszekrények száma 1500, a mosógépek száma 2000 és a házaknál 1670 a televíziókészülékek száma.

A kulturális élet központja a József Attila Művelődési Központ, ahol otthont kaptak a nemzetiségi klubok, táncegyüttesek, kórusok. Anyanyelvükön hallgatnak itt előadásokat a község román és szerb lakosai. Igen nagy gondot fordítanak a néphagyományok és szokások ápolására. Nem lenne teljes a kép, ha nem szólnánk Battonya sportéletéről. Tekézőik Békés megye szerke híresei. Csapatuk az NB III-ban játszik, ugyanakkor egy másik együttes a megyei I. osztályban, ahol a labdarúgók is szerepelnek. A nagyközség sakkélete falusi viszonylatban országosan kiemelkedő. Szántó István személyében magyar levelezési bajnoka van a községnek, aki hamarosan a levelezési Világ Kupa döntőjébe is bekerül. Híresek felszabadulási sakkversenyek, amelyet mindig szeptemberben rendeznek, s azon a legjobb Békés megyei játékosok mellett az ország minden részéből indulnak sakkozók.

Emlékmű áll a község központjában, hirdeti a szabadságot, Battonya lakóinak háliját a felszabadító szovjet hősök iránt. Azt a napot, amikor először léptek magyar földre a szovjet hadsereg katonái, minden évben megünneplik a battonyaiak. Fialatok érkeznek a községbe Békés megye minden falujából. Végigjárják azt az útvonalat, amelyen harminc évvel ezelőtt a szovjet harcosok jöttek, Rockó Milán, az Ifjúsági Ház igazgatója mondja:

— Az idén a Béke-menet a Felszabadulási Emlékparkból indult, az Aradi út mentén vezet a fiatalok útja. Ez a történelmi emlékhely országos társadalmi összefogással épül. Egyelőre öt hektárnyi területet parkosítunk. Nyíló virágok, fák, bokrok, díszeserjék tarkítják majd a parkot. Haditechnikai múzeumot is létesítünk. MIG 15-ös vadászgép, T-34-es tank, 75 milliméteres lövegek és egyéb harci eszközök láthatók itt, olyanok, amilyenekkel a második világháborúban harcoltak a fasiszták ellen a felszabadítók. Szemben a parkkal épül majd a sportkombinát, itt lesz a fedett uszoda is. Holnap a reggel zenés ébresztővel kezdődik, délelőtt lesz az ünnepség, délután sportverseny, kulturműsor, este pedig táncmulatság zárja a napot. Tartson velünk! Battonya, 1974. szeptember 15—22.